

OKHALDHUNGA : ओखलढुङ्गा

[Yearly Peer Reviewed Journal]

ISSN: 3021-9965

Year 1, Volume 1, Issue 1, April 2024

Published by Okhaldhunga Campus

बोलाइ र लेखाइमा कोड मिश्रणको प्रयोग

भगिन्द्र राज ढकाल

Article History : Submitted 16 Jan. 2023; Reviewed 13 Feb. 2023; Accepted 25 March 2023

Author : Jhagindra Raj Dhakal

Email: parasdhakal101@gmail.com

लेखसार

प्रस्तुत लेख नेपाल मातृभाषाका विद्यार्थीहरूले दास्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकाइका क्रममा कक्षाकोठाभित्र वा बाहिर बोलाइ र लेखाइका क्रममा हुने कोड मिश्रणबारे शिक्षकद्वारा प्रस्तुत गरिएका अनुभव र धारणाको खोजी र विश्लेषणमा केन्द्रित छ । सम्बद्ध साहित्यको समाजशास्त्रीय सिद्धान्तबाट अवधारणात्मक आधार तयार गरी त्यसको प्रयोग गरिएकाले यो लेख प्रायोगिक, विश्लेषणात्मक र गुणात्मक प्रकृतिको रहेको छ । समाजभाषाविज्ञानको सैद्धान्तिक आधारमा रहेर बोलाइ र लेखाइमा हुने कोड मिश्रणको प्रयोगबारे शिक्षकका अनुभव, बुझाइ र धारणाको बारेमा यस लेखमा चित्रण गरिएको छ । यस लेखमा शिक्षकबाट प्राप्त धारणालाई केलाउँदा कक्षाकोठा भित्र वा बाहिर सिकाइका क्रममा बोलाइ र लेखाइमा कोड मिश्रणको प्रयोग हुने गरेको पाइयो । यसको प्रयोगले नेपाली भाषा बोलाइ र लेखाइमा सहजता भएको र सिकाइ प्रभावकारी हुने गरेको पाइयो । नेपाल भाषामा ट, ठ, ड, ढ वर्ण उच्चारण नहुने भएकाले नेपाली भाषाका शब्द उच्चारणमा समस्या हुने गरेको पाइयो । बोलाइ र लेखाइमा स्वतन्त्रलेखन र वर्णनात्मकलेखन गर्दा तथा कुराकानी, छलफल र अन्तर्क्रिया गर्दा कोड मिश्रणको प्रयोग हुने गरेको पाइयो । समग्रमा शिक्षणसिकाइका क्रममा बोलाइ र लेखाइमा विद्यार्थीहरूबाट कोड मिश्रण हुने गरेको र त्यसले सिकाइ र बुझाइलाई सहजीकरण गर्दै सकारात्मक उर्जा दिने काम गरेको भन्ने शिक्षकका धारणालाई निष्कर्षका रूपमा लेखमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

शब्दकुञ्जी : कोडहरू, बहुभाषिक, समाजभाषा, विविधता, शिक्षण सिकाइ ।

विषय परिचय

नेपाली समाज बहुभाषिक समाज हो । यहाँ १२५ भन्दा धेरै जातजातिहरू र १२३ भन्दा धेरै भाषाभाषीहरू रहेका पाइन्छन् । यी भाषाहरूको निर्माण समाजबाटै हुन्छ भने प्रयोग, परिवर्तन, गतिशीलता र नियन्त्रण पनि समाजबाटै हुने गर्दछ । यसरी भाषा र समाजको सम्बन्धको अध्ययन अनुसन्धान गर्ने शास्त्र समाजभाषाविज्ञान हो । यसले समाजमा रहेका भाषा र यसको प्रयोगको स्थिति, प्रयोक्ता र भाषिक समुदायको एकभाषी, द्विभाषी र बहुभाषिक अवस्थाको खोज अध्ययन गर्दछ । यसअन्तर्गत कोड मिश्रण र परिवर्तन पनि पर्दछ । बोलाइ वा लेखाइको क्रममा दुई वा सोभन्दा बढी भाषाका शब्दगत वा वाक्यगत तहमा कोडहरू मिश्रण र परिवर्तन हुने गरेका पाइन्छन् । भाषिक सिकाइ तथा सञ्चारका क्रममा कोडहरू मिसिने अवस्था हुन्छ । शिक्षणसिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरू बिच कुराकानी हुँदा, छलफल हुँदा, अन्तर्क्रिया हुँदा, वर्णनात्मक लेखन गर्दा कोडहरू मिसिन सक्ने अवस्था रहन्छ । यो बोलाइ र लेखाइ दुबैमा हुन सक्दछ । यस्तो अवस्थामा शिक्षणसिकाइका क्रममा कक्षाकोठा वा बाहिर बोलाइ र लेखाइमा कोड मिश्रणको प्रयोग कसरी हुन्छ ? कस्तो कस्तो अवस्थामा हुन्छ ? र यसले सिकाइमा के प्रभाव पर्दछ ? भन्ने समस्यामा केन्द्रित रहेर यी समस्याहरूको खोजी गरी विश्लेषण गर्नु यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य रहेको छ । यस अध्ययनमा दोस्रो भाषाकारूपमा नेपाली अध्ययन गरेका र मातृभाषाका रूपमा नेपाल भाषा भएका माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले बोलाइ र लेखाइमा गर्ने कोड मिश्रण र परिवर्तनसँग सम्बन्धित शिक्षकका धारणालाई मात्र केन्द्रित गरिएको छ ।

अध्ययनको विधि

प्रस्तुत लेखमा विद्यार्थीहरूद्वारा बोलाइ र लेखाइका क्रममा मिसिने कोडहरूको बारेमा शिक्षकका अनुभव, विचार र विश्लेषणको विमर्श गरिएको छ । लेख तयारीका क्रममा कोड मिश्रणसम्बन्धी धारणा संकलन गर्न आवश्यक प्राथमिक स्रोत सामग्रीको रूपमा सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा अध्यापनरत दुई जना नेपाली विषय शिक्षकहरूसँग खुला अन्तरवार्ता गरी तथ्याङ्क लिइएको छ भने द्वितीय सामग्रीका रूपमा शीर्षकसँग सम्बन्धित शोधपत्र, जर्नल, पुस्तक एवम् अध्ययन प्रतिवेदनहरूमा प्रकाशित सामग्रीहरूलाई स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ । लेखका लागि प्राप्त तथ्याङ्कमा आधारित रही वर्णनात्मक र विश्लेषणात्मक विधिको प्रयोग गरिएको छ । त्यसैले प्रस्तुत अध्ययन गुणात्मक ढाँचामा आधारित रहेको छ ।

सैद्धान्तिक पर्याधार

समाज भाषाविज्ञान भाषाविज्ञानको त्यो भाग हो; जसको सरोकार भाषाको सामाजिक र सांस्कृतिक घटनावलीसँग रहन्छ । यसले भाषा र समाजका सम्बन्धको खोज गर्छ । समाजभाषाविज्ञानको अध्ययन परिपूर्ण, व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउनका लागि आर टि वेल् (१९७६) ले एकतृत सिद्धान्त, समानताको सिद्धान्त, संकेन्द्राभिमूखी सिद्धान्त, सावधानीको सिद्धान्त, बोलचालको भाषा सिद्धान्त र औपचारिकता

सिद्धान्त आवश्यक ठानेका छन् (घिमिरे, २०६५, पृ.४) । फिसम्यानले यसलाई कसले, कोसँग, कहिले र कस्तो र कुन परिवेशमा भाषा प्रयोग गरिरहेको छ भन्ने कुरासँग सम्बन्धित रहेर भाषाको अध्ययन गर्दछ भनी बताएका छन् । वाशुदेव घिमिरेका अनुसार भाषा समाजिक बस्तु हो । यसको प्रयोग सदैव कुनै खास सन्दर्भ र परिस्थितिमा हुने गर्छ । यसले भाषिक समुदायको पहिचान गरी विद्यमान समुदायको एकभाषिक, द्विभाषिक, बहुभाषिक र भाषाद्वैत अवस्थाको अध्ययन गर्दछ (थापा, २०६९, पृ. ५) । यसरी बहुभाषी समाजमा जन्मने बालकले घरमा आमाबाबुको भाषा सिक्छ भने घर बाहिर साथीसङ्गीबाट अर्को भाषा सिक्दै जान्छ । कुराकानीका सन्दर्भमा यस किसिमका समाजका वक्ताहरू एउटा कोडबाट अर्को कोडमा सजिलै फड्किने र कोड मिश्रण पनि स्वाभाविक रूपले गर्न सक्ने हुँदा यस्तो अवस्थामा प्रशस्त भाषिक भेदहरू जन्मिन्छन् ।

कुनै भाषा वा भाषिका प्रयोग गर्दा प्रयोगमा आउने ध्वनि, वर्ण, रूप, शब्द वा वाक्य पनि कोडकै नामले चिनिन्छन् (थापा, २०६९, पृ.५४) । कुनै पनि अवसरमा प्रयोग गर्नका लागि वक्ताले चयन गर्ने खास भाषा वा भाषिक भेद नै कोड हो र यो त्यस्तो व्यवस्था हो; जुन दुई वा दुईभन्दा बढी पक्षको बिच आपसमा कुराकानी गर्दा प्रयोग हुने गर्छ । कोड सिद्धान्तअनुसार कोड परिवर्तन, कोड मिश्रण, भाषिक मिश्रण, रूप मिश्रण, ध्वनी मिश्रण आदि छुट्टाछुट्टै प्रक्रिया हुन् । नेपालमा कोड मिश्रण र कोड स्थानान्तरणलाई कोड परिवर्तन भनेर पनि बुझ्ने गरेको पनि पाइन्छ (भा,सन् १९८९, पृ.३२२-२३) । तर सैद्धान्तिक रूपमा भने फरकफरक प्रक्रिया हुन् (थापा, २०६९, पृ.५५) । बोलाइका क्रममा दुई वा सो भन्दा बढी भाषाका शब्द तथा वाक्यांशहरू मिसिने र कोड मिश्रण र परिवर्तनका संरचनात्मक तत्वहरू बारेमा अन्तर भाषिक र सम भाषिक हुने भनी बताइएको पाइन्छ । यससँगै भाषिक परिवर्तन कसरी फैलियो भनेर विद्वानहरूले विभिन्न तरिकाले व्याख्या गरेका छन् । यसमा सामाजिक कारकहरू (जस्तै उमेर, स्थिति, लिङ्ग, क्षेत्र आदि) ले पनि भाषिक परिवर्तनमा भूमिका खेलेको पाइन्छ । विशेष व्यक्तिहरूको कुराकानी, बोली तथा भाषणहरूबाट अगाडि सदैँ भाषिक परिवर्तन हुँदै गएको पाइन्छ (होल्मेस्, २०१३, पृ. १) । जब वक्ताले कुराकानीका सन्दर्भमा एकभन्दा बढी भाषाहरूको प्रयोग गर्छ, बहुभाषी तथा एकभन्दा बढी भाषाका वक्ताहरू एक अर्कासँग कुराकानी गर्दा बहुभाषिकताको प्रयोग गर्दछन् । यस्तो अवस्थामा कोड परिवर्तन हुन्छ । यसरी हेर्दा व्यावहारिक प्रवचन, कुराकानी विश्लेषण लगायतका विषयमा भाषिक कोडहरू परिवर्तन हुने गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत लेख माथि उल्लेखित समाजभाषाविज्ञानको सैद्धान्तिक आधारमा केन्द्रित रही बोलाइ र लेखाइमा हुने कोडमिश्रणसँग सम्बन्धित शिक्षकद्वारा प्रस्तुत अनुभव, विचार तथा धारणाहरूलाई उल्लेख गरी विश्लेषण गरिएको छ ।

बोलाइ र लेखाइका कोड मिश्रण

कक्षाकोठामा औपचारिक पढाइ, लेखाइ हुन्छ । त्यहाँ पाठ्यक्रमअनुसार पाठहरू पठनपाठन हुने गर्दछ । यही पठनपाठनका सन्दर्भमा विद्यार्थी मैत्री कक्षा सिकाइ बनाउन विद्यार्थीहरूलाई छलफल, अन्तर्क्रिया, रमाइला रमाइला विषय प्रसङ्गसँग सम्बन्धित कुराकानी पनि हुने गर्दछन् । कक्षाकोठामा धेरै

भाषाभाषीका विद्यार्थीहरू हुन्छन् । उनीहरूसँग बोलाइका क्रममा नेपाली भाषा भन्दा बाहेकका भाषाहरू पनि मिसिन सक्ने हुन्छ । विद्यार्थीहरू कक्षाकोठा भन्दा बाहिर खाजा खाने समयमा, शौचालय गएको समयमा, छुट्टिका समयमा, कक्षामा पठनपाठन भएको सन्दर्भमा पनि खुलेर कुराकानी गर्ने गर्दछन् । यस्ता अवस्थामा पनि बोलाइमा स्वतःस्फूर्त कोडहरू मिसिने सम्भावना रहने हुन्छ । यस सम्बन्धमा विद्यार्थीहरूको बोलाइमा मात्र कोडहरू मिसिने नभई शिक्षकहरूको बोलाइमा पनि कोडहरू मिसिएर आउन सक्छ । यस सम्बन्धमा बोलाइ र लेखाइमा के कस्ता कोडहरूको प्रयोग कसरी हुन्छ भन्ने सन्दर्भमा शिक्षकद्वारा प्राप्त विचारहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

कोड परिवर्तन भन्नाले शब्दकै रूपमा चैं मैले अथवा भाषाले कुनै सेन्टेन्स नै उनीहरूले नबोले पनि, नलेखे पनि, ठ्याक्कै वाक्यकै तहमा धेरै नलेखि पनि लबज त्यस्तो आउने र क्रियापदमा त्यो देखिने, त्यो क्रियापद नमिलाई बोल्ने, आदरको तहमा नमिलाईकन बोल्ने, निपातको ठाउँमा उनीहरूको शब्द राखेर बोल्ने आदि भेटिन्छन् ।

माथि प्रस्तुत शिक्षकका विचारमा शब्द र वाक्यको तहमा धेरै नबोले र नलेखे पनि नेपाल भाषाको उच्चारणगत लवज आउने गरेको पाइयो । विद्यार्थीहरूले कुराकानी, छलफल र लेखाइका क्रममा क्रियापदका आदर र निपातको तहमा वाक्यगत रूपमा नमिलाई बोल्ने वा यी क्रियापद, आदर र निपात जस्ता शब्दको ठाउँमा नेपाल भाषाका शब्द तथा वाक्यहरू मिसाएर बोल्ने गरेको भेटियो । नेपाली भाषा व्यापक शब्दभण्डा भएको भाषा हो । यसमा अरु धेरै भाषाहरूबाट आगन्तुक शब्दहरू भित्रि रहेका हुन्छन् । दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली पढ्ने विद्यार्थीहरूले अहिले भाषाका पद, पदावली, वाक्यहरू मिसाइ रहेका हुन्छन् । यसले भाषिक ज्ञानलाई बढाइ रहेको हुन्छ । यस सम्बन्धमा शिक्षकबाट प्राप्त धारणालाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

नेपाली भाषालाई त्यस अर्थमा हेर्दा खेरी नेवारी भाषाका पनि प्रशस्तै शब्दहरू नेपाली भाषामा आगन्तुक रूपमा आएका छन् । त्यसरी हेर्दा खेरी बुझाउनका लागि सहज हुन्छ । हामीले बुझ्नु भन्थौं भने यहाँकाले सजिलै बुझ्न सक्छन् । अब यही समुदाय भन्दा बाहिर अर्को समुदायको भयो भने बुझ्नु भन्ने शब्द नबुझ्न सक्छ ।

माथि प्रस्तुत शिक्षकको विचारलाई बुझ्न नेपाली भाषा अध्ययनका क्रममा छलफलमा नेपाल भाषाका शब्दहरू आगन्तुक शब्दका रूपमा प्रशस्तै मिसिने गरेको पाइयो । नेपाली भाषामा आगन्तुक शब्दको रूपमा नेपाल भाषाका शब्द र पदावलीहरूलाई स्वीकार गरिएको देखियो । नेवार समुदायका नेपाल मातृभाषी विद्यार्थीलाई नेपाली बुझाउनका लागि कोडहरूको मिश्रण र परिवर्तनको माध्यमबाट सजिलो बुझाउन सकिने धारणा पाइयो ।

विद्यार्थीहरू पनि स्थानीय समुदायबाट पढ्न आएका धेरै मात्रामा हुन्छन् । उनीहरूलाई घरमा बोलिरहने भाषा बोल्न र त्यही भाषाको शब्दहरू लेख्न सजिलो लाग्ने हुन्छ । उनीहरूले कक्षाकोठामा शिक्षकको अगाडि बोल्न डराएर होस् या जातिजानि नबोल्ने होस्, शिक्षक विद्यार्थीको मातृभाषा मैत्री छैनन्

भने पनि शिक्षक नभएको मौकामा तथा उसका समुदायका साथीहरू भेट्दा उनीहरूले पहिला भाषा नै सहज रूपमा बोलिरहेका हुन्छन् । यस सम्बन्धमा शिक्षकबाट प्राप्त धारणालाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

लोकालिटी जुन छ नि लोकल भाषाहरू प्रयोग गर्नु भन्ने बढी इन्ट्रेप्टेड हुन्छन् त्यसकारण बच्चाहरूलाई इन्ट्रेप्टेड जगाउनका निम्ति भनी त इच्छा जगाउनका निम्ति भए पनि, तिनीहरूलाई रमाइलो बनाउनका निम्ति भए पनि ती शब्दहरू मिसिन्छन् ।

उल्लिखित धारणाअनुसार स्थानीय समुदायको भाषाहरूको आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्दा खेरी विद्यार्थी खुसी हुने, पढ्न रुचि बढ्ने, आत्मबल बढ्ने गरेको पाइयो । बोलाइ र लेखाइमा नेपाली मातृभाषाका शब्दहरू पनि नेपाली भाषाका कक्षामा हुने छलफलमा मिसिने गरेको पाइयो ।

नेपालका १२३ भन्दा बढी भाषाहरूमध्ये नेपाल भाषा पनि एक हो । नेपाली अध्ययनका क्रममा हुने विद्यार्थी-विद्यार्थी बिचका अन्तर्क्रियाका क्रममा वा रमाइला ठट्टा, कुराकानी, संवादका क्रममा कोडहरू मिसिने गरेको पाइन्छ । कसरी र कुन अवस्थामा यसको प्रयोग हुन्छ भन्ने शिक्षकमाथि गरिएको प्रश्नमा उहाँको जवाफलाई यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ, 'तिनीहरू आफैँ-आफैँ, नेवार -नेवार सँग कुराहुँदा चाहिँ शब्द वाक्यगत रूपमा पनि वाक्य अथवा शब्द प्रयोग चाहिँ गरेको पाइन्छ ।' यहाँ प्रस्तुत शिक्षकको धारणाअनुसार शब्द र वाक्यको तहमा कोडहरू मिसिने र परिवर्तन हुने गरेको पाइयो । नेवार-नेवार समुदायका विद्यार्थीहरू भेट हुँदा वा सँगै रहँदा नेपाल मातृभाषाका शब्द, पदावली र वाक्यका तहमा प्रयोग भएको पाइयो ।

कोडहरू विचार विनियमका क्रममा मिसिने, घटना, संस्कृति वा कुनै व्यक्तिको बारेमा वर्णन गर्दाखेरि मिसिने गरेको पनि देखिन्छ । यहाँ एक त शिक्षकले नै कोडहरू मिसाएर विद्यार्थीहरूलाई पढाउने गरेको भेटियो । यसमा उहाँहरूको तर्क यसरी पढाउँदा सजिलै बुझाउन सकिन्छ । जस्तै शिक्षक भन्नुहुन्छ "शाब्दिक अर्थ बुझाउनु पर्नु भन्ने चाहिँ इङ्लिसबाट बुझाउँछु ।" यस भनाइबाट के पुष्टि हुन्छ भन्ने यसरी बहुभाषाको माध्यमबाट सिकाउँदा विद्यार्थीहरूलाई सजिलै बुझाउन सकिन्छ । अर्को रूपमा हेर्दा विद्यार्थीहरूले पनि कोड मिश्रण र परिवर्तन गर्ने गरेको पाइयो । नेपाल भाषामा ट, ठ, ड, ढ वर्ण उच्चारण नहुने र त्यसको ठाउँमा त, थ, द, ध उच्चारण हुने गरेको कुरा नेपाल मातृभाषी नेपाली भाषा शिक्षकले यसरी बताउनु भयो ।

"भाषिक हिसाबमा चाहिँ हेर्ने हो भन्ने चाहिँ सर अब अरूले हेर्दा खेरी हैन् नेपाल भाषीहरू नेपाली पढ्ने बेलामा ट/त मा डिफरेन्ट हुन्छन् । छुट्याउन सक्दैनन् ।"

"म्याम यो चाँहि हाम्रो भाषामा चाहिँ तपरा भन्छ । तपरालाई चाहिँ नेपाली भाषामा के भन्छ मिस्र भन्छ क्या यति मात्र फरक छ- तपरा -तपरी यतिमात्र तपरी भन्ने हो ।"

माथि उल्लेख गरिएको विचारलाई नियाल्दा ट, ठ, ड, ढ वर्णका कारणले पनि कोडहरूको मिसावटमा पुग्ने गरेको पाइयो । कोडहरू कसरी मिसिन्छन् भन्ने सन्दर्भमा आएको शिक्षकको विचारलाई यहाँ दिइएको छ, 'हाम्रो नेवारी भाषामा चाँहि कुनै कुरा लिएर आउनु भन्छ क्या, हुचको काया हिँ भन्छ क्या,

भनेको चाँहि लिएर आउनु, त्यो किताब लिएर आउनु ।’ यहाँ प्रस्तुत धारणा अनुसार कोड मिश्रण र कोड परिवर्तनले सन्दर्भ अनुकूल अर्थबोध गराउन नसक्दा अन्य अर्थ पनि लाग्ने गरेको पाइयो ।

एकअर्का विद्यार्थीहरू बिच कुराकानी हुनु बोलाइ हो । बोलाइका क्रममा कहिलेकाहीँ आफ्नो ज्ञानको शब्दभण्डारको कमीले प्रयोग गर्न चाहेको अर्थ नआउँदाखेरि अन्य भाषाका शब्दहरू पनि ल्याएर वाक्य पूरा गर्ने गरिन्छ । यसो गर्दा कोडहरू मिसिन जान्छ । कहिलेकाहीँ वाक्यका तहमा, पदावलीका तहमा पनि मिसिने गर्दछन् । कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाइका क्रममा हुने विद्यार्थीहरूको छलफलका क्रममा कोडहरूको कसरी प्रयोग हुन्छ त भन्ने सन्दर्भमा शिक्षकको प्रस्तुत विचारलाई तल दिइएको छ ।

‘ए’ मा पढाउँदा मैले सिलौटा भन्ने क्या ! सिलौटा भनेपछि कक्षाका आदि विद्यार्थीले, नेपाल भाषाकाहरूले चाँहि बुभेनन् । ट्वां परेर हेरिरेहे । उनी उनीहरूलाई भने, मिक्स्पर भनेको था छ ? त्यसपछि मिस्स्वर भनेको बुझयो है । हो अनि घरमा मसला पिध्ने के हो भनेर एउटा अर्थगत रूपमा जाँदाखेरी कतिपयले बुझयो, कति पयले अभै बुभेन । अनि नबुझनेहरूका लागि चाँहि लोमा भन्छ क्या घरमा लोमा क्या लोमा मसला नियोग्ख : भनेर यसरी मा प्रयोग गर्छु अनि सकेसम्म सक्छु भने म अर्कोभाषा पनि प्रयोग गर्छु ।

“जस्तो एउटा वाक्य बनाउन दिएँ बच्चाहरूलाई अनकरणात्मक शब्दमा मुसुमुसु हाँस्नु हुनुपर्ने ठाउँमा बच्चाहरूले अब आफ्नो घरमा सधैँ नेपाल भाषा नै प्रयोग गर्नेहरूले चाँहि के हुन्छ भने हाम्रो नेवारीमा चाँहि मुसुमुसु भनेको त्यो साह्रै कटक्क पेट काटनुलाई चाँहि मुसुमुसु पस्याता भन्छ क्या हाम्रो । अनि त्यही कुरा उल्लेचाँहि भाषालाई उसले ट्रान्सलेट गरेर एउटा वाक्य पनि बनाको छ एक समयमा मेरो मुसुमुसु (कटक्क) पेट दुख्यो भनेर वाक्य पनि बनाको छ । अनि त्यस्तो बेलामा चाँहि मैले उनीहरूलाई यस्तो गल्ती हुन सक्छ है अनुकरणात्मक शब्दहरू पढाउने बेलामा किनकि नेवारी भाषा र नेपाली भाषामा अनुकरणात्मक शब्दमा फरक छ है भनेर पनि सिकाउँछु ।”

माथि उल्लेख गरिएको शिक्षकको धारणाअनुसार नेपाली भाषा सिकाउँदा नबुभेका विद्यार्थीहरूलाई जानेसम्म शिक्षकले अन्य भाषाका कोडहरूको प्रयोग गरी सिकाउने गरेको पाइयो । शिक्षक आफैँ नेपाल मातृभाषी हुनु भएको कारणले नेपाली सिकाउँदा नेपाल मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नबुभेको खण्डमा उनीहरूलाई नेपाल भाषाबाटै बुझाइदिने गरेको पाइयो । कतिपय नेपाली भाषा र नेपाल भाषाका शब्दहरू एउटै हुने तर अर्थमा फरक पर्ने हुँदा नेपाल भाषी विद्यार्थीहरू अलमलमा पर्ने गरेको देखियो र शिक्षकले नेपाली भाषा र नेपाल भाषामा आउने अर्थगत फरकपना बताइदिँदै बुझाइदिएको पाइयो । यसरी विद्यार्थीहरूलाई बुझाउँदा उनीहरूले बुझ्ने गरेको र प्रश्न सोध्दा पनि नेपालीबाट नआएका शब्दमा नेपालमा पाउने शब्दहरू मिसाएर सोध्ने गरेका र कुनै विषयमा वर्णन गर्दा वा लेख्दा पनि नेपाली भाषा लेख्न नआएको र बोल्न नआएको अवस्थामा नेपाल भाषाको प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । कतिपय सन्दर्भमा नेपाली

भाषा र नेपाल भाषा बिचको बुझाइगत फरकपना र भन्न खोजेको कुरा एउटै भए तापनि भाषिक समुदायले चलनचल्ती गरेका बोलिचालीका कारण एकथोक भन्दाखेरि अर्कै अर्थ लाग्ने किसिमको हुन्छ । यस किसिमका कोडहरूको मिसाइको सन्दर्भबारे शिक्षकले बताउनु भएको धारणा यहाँ उल्लेख गरिएको छ ।

सिँगान प्याँक्नुपर्छ ठाउँमा लिएर आठ भन्दाखेरी उल्टो भयो त्यस्तै उल्टो हुन सक्छ । कुनै कुनै क्रियापदहरू ट्रान्सलेट गर्ने बेलामा नेपाली भाषामा परिवर्तन गर्दा खेरी चँ अर्थको अनर्थ पनि हुन सक्छ । त्यसैले व्याकरण सिक्दा खेरी प्राकृतिकल बेसमा जाँदा खेरी राम्ररी सिक्न सक्छन् ।

माथि प्रस्तुत शिक्षकको भनाइअनुसार भाषाको प्रयोग सही गर्न नसकिएको अवस्थामा गलत सिकाइ हुने हुँदा बुझेर, जानेर मात्र प्रयोग गर्नु पर्छ भन्ने पाइयो । कहिलेकाहीँ कुनै भाषिक, शाब्दिक कुराहरू सिकाउनु पर्दा शिक्षकलाई पनि थाहा नभएको पनि हुनसक्छ । यस्तो अवस्थामा कसरी समस्याको समाधान गर्ने त भन्ने सवालमा शिक्षकका विचारलाई तल दिइएको छ ।

त्यतिबेला चाहिँ म विद्यार्थीहरूको सहयोग लिएर नेपाली मूल भाषा भएका सरहरूसँग पनि सहयोग लिएर त्यो समाधान गर्छु । अहिले नयाँ आएको किताबमा कस्तो छ भने शब्दकोशमै नभएको शब्दहरू पनि छ । जस्तो अलिकति कुनै ठाउँमा 'फ' गर्ने कुनै ठाउँमा 'फ' गर्ने त्यो नमिल्ने त्यो हुँदाखेरी चँ अलेलि मलाई पनि अप्ठ्यारो त पर्छ नै ।

माथि प्रस्तुत शिक्षकको अन्तर्वार्ताका अनुसार सिकाइका क्रममा उच्चारणगत समस्या, वर्णगत, ध्वनिगत समस्याहरू आउने गरेका र ती समस्याहरूको छलफलका माध्यमबाट समाधान गर्ने गरिएको पाइयो ।

निष्कर्ष

हाम्रो समाज विविधताले भरिपूर्ण भएको समाज हो । यहाँ धेरै भाषाभाषीका मानिसहरूको बसोबास रहेको हुन्छ । त्यहाँ एकभाषी, द्विभाषी र बहुभाषी मानिसहरू पनि रहेका हुन्छन् । यही समुदायबाट बालबालिकाहरू विद्यालयमा अध्ययन गर्नका लागि जाने गर्दछन् । त्यहाँ जाँदा कक्षाकोठा भित्र होस् या कक्षाकोठा बाहिर पनि धेरै साथीहरूसँग भेटघाट हुने गर्दछ । एकै समुदायका विद्यार्थीहरू बिचको हुँदा र फरक फरक भाषिक समुदायका विद्यार्थीहरू बिच भेट हुँदा, कक्षाकोठामा छलफल गर्दा, कुराकानी गर्दा, अन्तर्क्रिया गर्दा र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली बोलाइ र लेखाइमा कोड मिश्रणको प्रयोग हुने गरेको निष्कर्ष निकाल्न सकिन्छ । कक्षाकोठामा एउटै भाषिक समुदायका विद्यार्थीहरूको भेट हुँदा वा सँगै बस्दा कोडहरू मिसिने, कक्षा सिकाइ रमाइलो हुने र सिकाइ सहज र प्रभावकारी हुने गरेको पाइयो । उनीहरूलाई शिक्षकले पनि कोडहरू मिसाएर शिक्षण गराउने गरेको पाइयो । नेपाली भाषा उच्चारण गर्दा नेपाल भाषाकै ध्वनि/लवज बोलाइमा देखिने र नेपाली भाषाको शुद्ध उच्चारण समस्या हुने गरेको पाइयो । कक्षाकोठामा कुनै एक विषयमा छलफल गर्दा नेपाली भाषामा बुझाउँदा नबुझेका शब्द र वाक्यहरू नेपाल भाषाका शब्द

र वाक्यहरूको प्रयोग गरेर बुझाउँदा रमाइ रमाइ खुसी भएर छिटो बुझ्ने गरेको पाइयो । विद्यार्थीहरूले स्वतन्त्र विषयमा कुराकानी गर्दा वा वर्णन गर्दा पनि पद, पदावली र वाक्यका तहमा कोडहरू मिसिने गरेको पाइयो । नेपाल भाषामा ट, ठ, ड, ढ वर्णको ठाउँमा त, थ, द, ध वर्णहरू प्रयोग हुने गरेको पाइयो । यसरी नेपाली भाषामा नेपाल भाषाका कोडहरू, अङ्ग्रेजीका कोडहरू मिसिएर बोल्दाखेरि विद्यार्थीहरूले बोलाइमा सहज अनुभूति गरेको पाइयो । सिकाइमा सजिलो हुने र विद्यार्थीले पनि बुझ्ने भएकाले शब्दहरू मिसाएर बुझाउने गरेको शिक्षकको धारणा देखियो । समग्रमा भन्नुपर्दा कक्षाकोठा तथा बाहिर शिक्षक तथा विद्यार्थीहरूबाट बोलाइ र लेखाइका क्रममा कोडहरू मिसिने गरेका र यसले सिकाइलाई सहजीकरणको बाटोतर्फ डोहोर्‍याउँदै लैजान्छ भन्ने निष्कर्ष शिक्षकहरूले प्रस्तुत गर्नुभएको अनुभव र धारणाबाट पहिल्याउन सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

- अधिकारी, हेमाङ्ग राज (२०७४), *सामाजिक र प्रायोगिक भाषाविज्ञान (छैटौँ संस्क.)*, रत्न पुस्तक भण्डार ।
- गौतम, देवीप्रसाद, चौलागाईँ, प्रेमप्रसाद (२०७०), *भाषाविज्ञान*, पाठ्यसामग्री पुस्तक पसल ।
- घिमिरे, वासुदेव (२०६५), *समाजभाषाविज्ञान*, वाङ्मय प्रकाशन तथा अनुसन्धान केन्द्र प्रा.लि ।
- भा, बी.(सन्.१९८९), “*अ सोसियोलिङ्ग्विष्टिक्स स्टडी अफ द युज इङ्लिस इन नेपाल*”, अनपब्लिष्ड
पिएचडी डिजरेसन, फ्याकल्टी अफ द ह्युमानिटिज अफ द युनिभर्सिटी अफ पटना ।
- थापा, दिनबहादुर (२०६९), *समाज भाषाविज्ञान*, काष्ठमण्डप पुस्तक घर ।
- हड्सन्, आर.ए.(सन्.१९८०), *सोसियोलिङ्ग्विष्टिक्स*, क्याम्ब्रिज युनिभर्सिटी प्रेस ।
- होल्मेस्, जे.(सन्.२०१३), *एन् इन्ट्रोडक्सन् टु सोसियोलिङ्ग्विष्टिक्स (फोर्थ.इडिसन.)*, रुटलेज ।

(प्रस्तुत लेख विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको विद्यावारिधि फेलोसिप प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हुँदा विश्वविद्यालय अनुदान आयोगप्रति कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।)